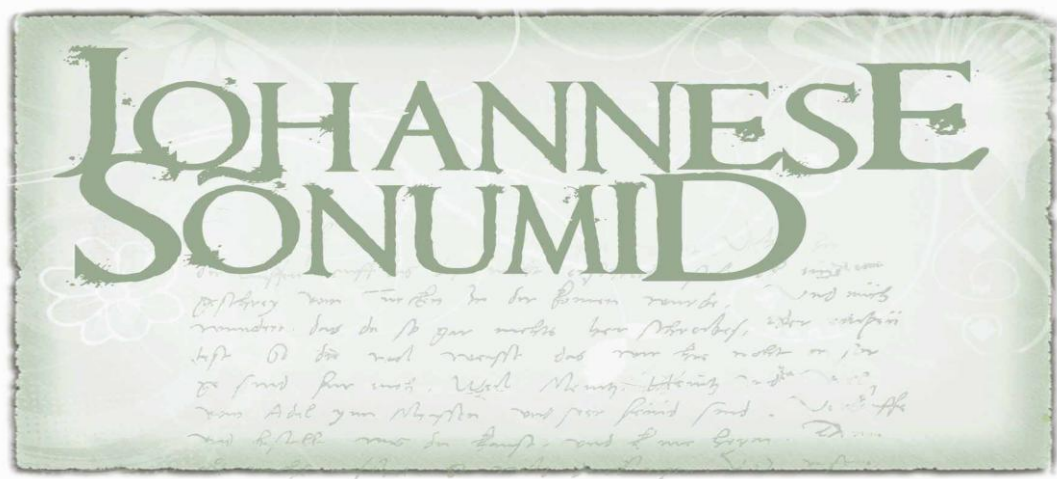

EELK Haapsalu Püha Johannese kogudus

DETSEMBER 2025

KUU JUHTSALM JA PALVE

Armastage tõtt ja rahu! Sk 8, 19

**Jumala rahu, mis on ülem kui kogu mõistmine,
hoiab teie südamed ja mõtted Kristuses Jeesuses. Fl 4, 7**

Jumal, aita meil kasutada kõiki sisemisi ja väliseid armuvahendeid,
et iga päev oleks meile meeldiv püha, mil tohime kohtuda Sinuga. Aamen.

Lisalugemist: 1Ts 5, 1–6; Js 60, 15–22

SISUKORD

JUHTKIRI.....	2
KOGUDUSE DETSEMBRIKUU TEGEVUSKAVA	2
TUTTAV HÄÄL VIKERRAADIOS	3
PEAPIISKOPI TERVITUS	4
PIIBEL KÖÖGIS RÄNDAS SÜÜRIASSE.....	5
35 AASTAT TOOMKIRIKU TAASPÜHITSEMISEST	6
SIRJE KAASIKU TÖÖJUUBEL	8
SAMAD JÕULUD LONDONIS	9
HAAPSALU VANIM KELL 435	11
JALUTAJA TEEJUHT	12
EHTE TÄNAVA MAJA AKNAD JÕULUKS SÄRAMA	15
KUULAMISSOOVITUS.....	16
FOTOMEENUTUSI NOVEMBRIST	16
SÜNNIPÄEVAD DETSEMBRIS	19
EELK HAAPSALU PÜHA JOHANNESE KOGUDUS	20
TOIMETUS	20

JUHTKIRI

Head Johannese Sõnumite lugejad!

Värskest infolehest saab lugeda meie koguduses detsembrikuus toimuva kohta. Koguduse tegevuskava ning kuu juhtsõna järelt leiab EELK peapiiskopi Urmas Viilma adventitervituse. See annab meie lehe jõulunumbrile vaimuliku kaalukuse eelseisvaiks pühadeks. Vaatame ajas tagasi novembris toimunud. Meenutame aga ka aastate ja sajandite taguseid sündmusi.

Emeriitpiiskop Tiit Salumäe meenutab Haapsalu toomkiriku ajalugu ja taaspühitsemist 35 aastat tagasi, jõuluõhtul 1990.

Ajaloolane ja restauraator Juhan Kilumets on põhjalikult uurinud Eesti tornikelli. Ta tuletab meile meelde, et Haapsalu Jaani kiriku tornis on kell, mis on 435 aastat meie linnarahvast palvele kutsunud.

Ajaloolane Ülla Paras kirjutab oma sarja viimases loos ajaloolisest Ridala kirikust.

Eesti ajakirjanik ja Inglismaa luterliku kiriku vaimulik Meelis Süld avab meile vaadet Inglismaa jõulutraditsioonidesse.

*Mart Salumäe
Foto: Heino Kahem*

Head lugemist ja kohtumiseni kirikus!

Mart Salumäe
koguduse õpetaja

KOGUDUSE DETSEMBRIKUU TEGEVUSKAVA

T, 2. dets	kl 18.30 toomkoori lauluproov (Jaani saal).
N, 4. dets	kl 18 adventikontsert „Jõulud juubilaridega”. Laulavad Haapsalu põhikooli lastekoor, Läänemaa ühisgümnaasiumi noortekoor ning Haapsalu poistekoor. Dirigendid Ilona Aasvere, Karin Lükk-Raudsepp ja Kadri Kelner. Vaba sissepääs (toomkirik);
kl 18 segakoori lauluproov (Jaani saal).
R, 5. dets	kl 9 hommikupalvus. Teenib õpetaja Mart Salumäe (Jaani kirik).
L, 6. dets	kl 16 Eesti Rahvusringhäälingu segakoori jõulukontsert „Õhtu ilu”, dirigendid Endrik Üksvärav ja Kirill Gorjušin, orelil Kadri Toomoja. Pilet Fientas ja enne algust kohapeal 10/5 €, kuni 18 a tasuta (toomkirik).
P, 7. dets	kl 11 II adventi jumalateenistus armulauaga. Teema: „Sinu Kuningas tuleb kirkuses”. Teenivad õpetaja Mart Salumäe ja Kalle Jätsa, laulab segakoor Sonore, dirigent Kaja Avila, organist Lia Salumäe (toomkirik).
T, 9. dets	kl 18.30 toomkoori lauluproov (toomkirik).
K, 10. dets	kl 14 eakate teetund (Jaani saal).
N, 11. dets	kl 18 segakoori lauluproov (Jaani saal).
R, 12. dets	kl 9 hommikupalvus. Teenib õpetaja Mart Salumäe (Jaani kirik);
kl 18 Haapsalu muusikakooli adventikontsert (toomkirik).
L, 13. dets	kl 16 kontsert „Jõuluootus”. Urmas Sisaski „Jõuluoratoorium” ja valik armastatud jõululaule, segakoor K.O.O.R. ja Vanalinna Segakoor, dirigendid Raul Talmar ja Lauri Aav, solistid Aule Urb ja Mati Turi, kaastegev orkester.

Pilet piletitasku.ee 15/10 €, kuni 12 a (k.a) tasuta, toetajapilet 30 € (toomkirik).

- P, 14. dets** kl 11 III advendi jumalateenistus armulauaga. 50 aastat Tiit Salumäe introduktsioonist Haapsalu koguduse õpetaja ametikohale. Teema: „Valmistage Issandale teed”. Lastekirik. Teenivad abipraost Küllike Valk, emeriitpiiskop Tiit Salumäe ja Teno Ilves, Laulab segakoor Kaasike, dirigent Sirje Kaasik, organist Lia Salumäe (toomkirik).
- T, 16. dets** kl 18.30 toomkoori lauluproov (Jaani saal).
- N, 18. dets** kl 18 segakoori lauluproov (Jaani saal).
- R, 19. dets** kl 9 hommikupalvus. Teenib diakon Tiina Kütt (Jaani kirik);
kl 10 Haapsalu linna algkooli jõulukirik (toomkirik).
- L, 20. dets** kl 16 Piibel Kõõgis. Piiblitunni peab õpetaja Mart Salumäe.
Eelregistreerimine: Maria, 5358 3276 (Maria Straussi kodus Väike-Liiva 9).
- P, 21. dets** kl 11 IV advendi jumalateenistus armulauaga. **Leeripüha**. Teema: „Issand on lähedal”. Teenivad õpetaja Mart Salumäe, vikaarõpetaja Kristel Engman ja diakon Tiina Kütt, esineb Ridala Brass Miranda Klaij juhendamisel, organist Lia Salumäe (toomkirik);
kl 17 Arsise käsikellade ansamblite jõulukontsert „Jõulud käes”, dirigent Aivar Mäe. Pilet 20 € / 15 € Piletilevis ja enne algust kohapeal (toomkirik).
- K, 24. dets** kl 17 jõuluõhtu perejumalateenistus, lastekiriku jõulunäidend, teenivad emeriitpiiskop Tiit Salumäe ja õpetaja Mart Salumäe, laulab toomkoor, dirigendid Lia Salumäe ja Sirje Kaasik. Orelil Lia ja Lea Salumäe. **Haapsalu toomkiriku taaspühitsemise 35 aastapäev** (toomkirik);
kl 22 jõuluöö missa. Teenivad õpetaja Mart Salumäe ja Kalle Jätsa, trompetisolist Miranda Klaij ja organist Lia Salumäe (toomkirik).
- K, 25. dets** kl 11 Kristuse sünnipüha jumalateenistus armulauaga. Teenivad õpetaja Mart Salumäe ja Teno Ilves, laulab koguduse segakoor, trompetil Miranda Klaij, organist-koorijuht Lia Salumäe (toomkirik).
- L, 27. dets** kl 17 johanneseapäeva kontserthalvus, koguduse teenetemärgi üleandmine. Laulab Ralf Lainde Saaremaalt, orelil Lia Salumäe (toomkirik).
- P, 28. dets** kl 11 süütalastepäeva jumalateenistus armulauaga. Teema: „Jeesus põgenikuna”. Teenivad õpetaja Mart Salumäe ja diakon Tiina Kütt, organist Lia Salumäe (toomkirik).
- T, 31. dets** kl 17 vana-aasta jumalateenistus armulauaga. Teenivad õpetaja Mart Salumäe ja Siim Kallas, organist Lia Salumäe (toomkirik);
kl 23.15 aastavahetuse palvus Taizé lauludega. Teenivad õpetaja Mart Salumäe ja Kalle Jätsa, organist Lia Salumäe (Jaani kirik).

TUTTAV HÄÄL VIKERRAADIO

Advendiaja esimesel nädalal, 1.–7. detsembrini arutleb Vikerraadio ja Klassikaraadio hommikumõtisklustes õpetaja Mart Salumäe jõuluaja sümbolite üle. Palvused on ka järelkuulatavad. Head kuulamist!

Johannese Sõnumite toimetis

PEAPIISKOPPI TERVITUS

advendiaja esimeseks pühapäevaks ja kirikuaasta alguseks,
30. novembril 2025

Vaata, sulle tuleb sinu kuningas, õiglane ja aitaja! (Sk 9:9)

Taas on kätte jõudnud hetk, mil süütame esimese adventiküünla ja võtame jalge alla teekonna uude kirikuaastasse. Advendiaeg on vaikne ootus, mil suuname oma pilgu valguse poole. See on valgus, mis ei kustu isegi siis, kui ümberringi näib pimedus tihenevat.

Advendiaja sõnum prohvet Sakarjalt on lühike: *Vaata, sulle tuleb sinu kuningas, õiglane ja aitaja!* (Sk 9:9). Kuningas, keda me ootame, ei ole valitseja, kes saabub võimukäras või sõjavägede saatel. Kristus on Kuningas, kes tuleb alandlikkuses – nii nagu sajandeid hiljem pärast prohvet Sakarjat Petlemma öövaikuses sündinud Jeesuslaps. Tema tulek ei tekita ärevust, vaid toob rahu, ei kasvata hirmu, vaid pakub lootust.

Elame ajal, mil maailm on rahutu. Konfliktid, poliitilised pinged, sõjahirm ja majanduslik ebakindlus puudutavad ka neid, kes ise ei ela otse rindel või pommivarjendis. Teame, et on paiku, kuhu jõulurahu ka tänavu ei ulatu. On rahvaid, kellele adventiküünal süttib hirmu, mitte rahu varjus. On perekondi, kellel on puudu turvatundest, ja on ühiskondi, kus vaen, tülid ja umbusk on saanud igapäevaseks kaaslasteks.

Sellisesse maailma tuleb Kristus – mitte inimeste kõrvale, vaid inimeste *keskele*. Just sinna, kus ühiskondlikud lõhed süvenevad, kus inimesed tunnevad end ükski või kaitsetuna, kus lahvatanud kriisid panevad proovile usu nii ligimesse kui Jumalasse. Alandlik Kuningas tuleb, et kanda meie mured, kergendada koormaid ja taastada rahu, mis ei ole üksnes relvarahu, vaid südamerahu.

Adventiküünla leek on väike, ent selle valgus ulatub kaugemale, kui silm näha suudab. See tuletab meile meelde, et Kristuse tulek ei ole pelgalt traditsioon, mida järgime, vaid töotus, mis kehtib igal ajal ja iga inimese kohta. Ta tuleb meie ellu ka siis, kui oleme eksinud, väsinud või kaotamas lootust. Ta tuleb, et kinkida meile rahu, mis sünnib andestusest, leppimisest ja lootusest.

Loodan, et uuel kirikuaastal paistab Kristuse valgus Eestimaal ja kogu maailmas – eriti seal, kus inimesed elavad kartuses; kus kurbus on suurem kui rõõm; kus vajatakse õiglast ja alandlikku Kuningat, kes toob rahu.

Soovin kõigile rahulikku ja õnnistatud advendiaega, südamlikku valmistumist Kristuse sünni tähistamiseks ning Jumala ligiolu uuel kirikuaastal.

+ Urmas Viilma
peapiiskop

*EELK peapiiskop Urmas Viilma
Foto: ERR*

PIIBEL KÖÖGIS RÄNDAS SÜÜRIASSE

Piibel Köögis 11. hooaja läbivaks teemaks on pühakirja vähetuntud tegelaskujud, keda kirjeldatakse vahel nimegi nimetamata, ent kelle roll on olnud iisraeli rahva jaoks või religiooniloos tervikuna tähenduslik. 8. novembril toimunud kohtumisel rääkis lastekiriku õpetaja Sirje Jätsa Süüria kuninga väepealiku Naamani naise teenijannast, väiksest tüdrukust, kes oli kaasa toodud „sõjasaagina” Iisraelimaalt ning oli arukuse ja jumalakartlikkuse eeskujuks ka täiskasvanutele. Lugu on kirjas 2 Kn 5: 1-4.

Piiblitunnis. Foto: kristel Engman

Koos valmistati Süüria lihapallisuppi ja *mamouniye*'t ehk mannamagustoitu, millele andsid idamaiseid maitseid kaneel ning hakitud pistaatsiapähklid.

Tere tulemast järgmisele kokkusaamisele **20. detsembril kell 16** Maria ja Micha Straussi kodus Väike-Liiva 9, Haapsalu.

Seniks head pühakirja lugemist ja põnevaid maitserännakuid!

Kristel Engman

Süüria lihapallisupp. Foto: Kristel Engman

Süüria lihapallisupp

Kogus: 4 portsjonit

Lihapallide jaoks 500 g hakkliha (veiseliha või lambaliha), 1 väike sibul, 1 küüslauguküüs, ¼ tassi hakitud peterselli, 1 tl köömneid, 1 tl soola, ½ tl musta pipart, 1 tl seitsme vürtsi segu (must pipar, kaneel, vürtsipar, kardemon, nelk, muskaatpähkel ja köömned – jahvatatud ja võrdsetes osades) ja soovi korral 1 spl Aleppo piprapastat.

Praadimiseks ¼ tassi taimeõli.

Supi jaoks 2 spl oliiviõli, ½ tassi tomatipastat, 6 tassi puljongit, 1 tl seitsme

vürtsi segu, ½ tassi lühikese teraga riisi, ½ tassi hakitud peterselli, maitse järgi soola ja pipart.

Valmistamine. Sega suures kausis hakkliha, riivitud sibul, peeneks hakitud küüslauk, petersell, piprapasta (soovi korral), seitsme vürtsi segu, köömned, sool ja must pipar. Sõtku segu kätega ühtlaseks ja vormi umbes 2,5 cm läbimõõduga lihapallid. Kuumuta suurel pannil õli. Prae lihapalle, kuni need on igast küljest pruunistunud, umbes 5 minutit. Tõsta kõrvale. Kuumuta suures paksupõhjalises potis oliiviõli. Lisa tomatipasta ja sega umbes 2 minutit. Lisa vürtsidega lihapuljong, sega ja lase keema tõusta. Lisa pestud riis, kata kaanega ja keeda umbes 20 minutit. Pane lihapallid potti ja hauta, kuni need on läbi kuumenenud (umbes 5 minutit). Lisa hakitud petersell, maitsestata soola ja pipraga ning serveeri kohe.

Allikas: <https://www.omayahcooks.com/blog/2020/5/10/syrian-meatball-soup>

Mamouniye

Kogus: 4 portsjonit

Mamouniye on kiire magustoit, mis tehakse mannast. Selle poolest on eriti tuntud Aleppo linn. Süürias süüakse seda sageli ka hommikusöögiks kas koos araabia lameleivaga või lihtsalt niisama.

Vaja läheb 3 sl võid, 250 g nisumannat, 150 g suhkrut, 600 ml vett, veidi kaneeli, peeneks hakitud pistaatsiapähkleid, kreeka pähkleid ja seederänniseemneid (soovi korral).

Valmistamine. Sulata pannil või ja lisa manna. Prae 1–2 minutit pidevalt segades, kuni manna muutub kuldseks. Lisa suhkur ja siis vähehaaval vesi. Sega veel umbes 2 minutit, kuni segu muutub kreemjaks ja pakseneb. Tõsta segu suurele taldrikule või jaota kaussidesse. Kaunista kaneeli, hakitud pistaatsiapähklite, kreeka pähklite ja seederänniseemnetega.

Allikas (kohandatud): <https://hudaworld.com/rezept/mamouniye-syrische-griess-suessspeise/>

35 AASTAT TOOMKIRIKU TAASPÜHITSEMISEST

1260. aastail tehti praeguse teadmise kohaselt otsus rajada uus Saare-Lääne piiskopkonna toomkirik Haapsallu, kui leedulased olid 1263. aastal hävitanud Vana-Pärnu linnuse ja peakiriku. Haapsalu toomkirikut on esmamainitud 1279 piiskop Hermann I poolt Haapsalu asutamisürikus. Linnuse täpse ehitusaja kohta on uurijail eri seisukohti, kuid see algas ilmselt koos toomkiriku ehitamisega ja Haapsalu sai nelinurkse põhiplaaniga kastelli tüüpi piiskopilinnuse ehk Väikese linnuse.

Kolme võlvikuga kuplitaoliste domikaalvõlvidega ühelööviline kodakirik on säilinud tänaseni. Pikihoone lõunaseinas on kolm akent, põhjaseinas valgusavad puuduvad ja sinna ilmub päikesega kolm aknavarju. Läänefassaadi poolümara viiluga peaportaali kroonis teravatipuline vimperg ja ristlillik ning väike nišš ilmselt kaitsepühaku või Neitsi Maarja kujukesega. Portaali uuendati 1880. aastate remondi käigus ja vana portaali vimpergi tipp koos ristlillikuga on praegu Riia toomkirikus.

Liivi sõjas (1558–1583) sai linnus kannatada ja kirik rüüstati. Liivi sõja järel ehitati kiriku toetamiseks edelanurka massiivne tugipiilar. 1625. aastal läks piiskopilinnus De la Gardie' de perekonna omandusse. 1626. aastal mõõdistas kiviraidur Arent Passer linnuse varemed ja koostas linnuse põhiplaani. 1652. aastal oli kirikus põhjalik remont. Asehaldur Heinrich Knorring laskis parandada kiriku sisselangenud viilu, lubjata siseseinad ja ehitada uue katuse. 1658. aastal lasi Magnus De la Gardie ehitada orel, uue pingistiku, altari ja kantsli. De la Gardie'del oli kavatsus Väike linnus ümber ehitada renessansslossiks, milleks telliti projekt Matthias Hollilt. 1688. aastal oli aga linnuses suur tulekahju. Hävis kiriku katus, mis siiski taastati kiiresti, kuid Väike linnus jäi varemeisse.

Põhjasõja käigus läksid Eesti alad Vene riigi koosseisu. Haapsalu linnus kaotas senise tähtsuse ja päästeti hädavaevu täielikust lammutamisest. 1726. aastal hävitas torm toomkiriku katuse. Kirik oli varemeis ja katuseeta 160 aastat. 1870ndate alguses varises koori ristvõlv. 1873. aastal sai kirik ajutise katuse. 1886–1889 restaureeriti kirik arhitekt Ervin Bernhardti projekti järgi ja taaspühitseti 1889. aastal. Nõukogude okupatsiooni ajal, 1940. aastal suleti kirik taas pühakojana. 1944 rüüstas Vene armee kiriku ja see jäi tühjalt seisma.

1950ndate lõpul toomkiriku kui ajaloomälestise maine punavõimude silmis pisut mahenes. 1958. aastal pandi kirikule ja käärkambrile uus tsinkplekist katus, 1959. aastal paigutati kirikukell avalikkusele vaatamiseks muuseumi ette, 1959–1961 tehti Kalvi Aluve juhtimisel esimesed põhjalikud uurimis- ja projekteerimistööd. Toomkiriku erakordse akustika tõttu hakati plaani pidama selle taastamiseks kontserdisaalina. 1971. aastal tehti otsus kiriku taaskasutusele võtmise kohta ja 1983 valmis kirik-kontserdisaali ja endisesse Väikesesse linnusesse abiruumide tegemiseks Kalvi Aluve projekt, mille koostamist juhendas Villem Raam.

Nii olemegi jõudnud aega 35 aastat tagasi, mil poliitiline olukord oli muutumas. 1989 loodi Lääne maakond ja maavanemaks sai Andres Lipstok. Suurel reedel aastal 1990 kutsus ta mind nõupidamisele ja leppisime kokku, et toomkirik antakse kogudusele ning sama aasta jõululaupäeval toimub kiriku pühitsemine, mis kantakse üle televisioonis. Aprillist detsembrini suutsime teha uskumatult palju, kuigi aeg oli väga vaene. Kiriku kontserdisaali ehitamise projekt oli vaja muuta pühakojale sobivaks. Probleemid olid orel, altar, kantsel ja kiriku pingistik. Tõnu Parmaksoni projekteeritud altar valmis Haapsalu kiviraiduri Jaak Põdra juhatusel Saaremaa dolomiidist. Aastakümneid muuseumi ees seisnud kirikukell vinnati tagasi torni ja ristimiskivi oma kohale.

Meenutan suure tänuga maavalitsuse ja linnavalitsuse toetust. Kiriku toolid korraldas Andres Lipstok ja koostöö Urmas Suklesega algas siis, kui temast sai Haapsalu linnapea 1993. aastal. Hea koostöö oli Haapsalu muuseumi juhataja Õne-Eha Kabritsaga. Suureks abiks olid arhitekt Tõnis Padu ja ajalehe Lääne Elu looja Andres Ammas, oreli muretsemist korraldas Lia Salumäe. Väikese oreli kinkisid Soome ja Rootsi sõpruskogudused. Tööde tegemisel oli abiks Madis Kütt, kes valiti pärast Missio korraldamist koguduse juhatuse esimeheks.

Koor ja kogudus täitsid toomkiriku taaspühitsemise päeval.

Foto: erakogu

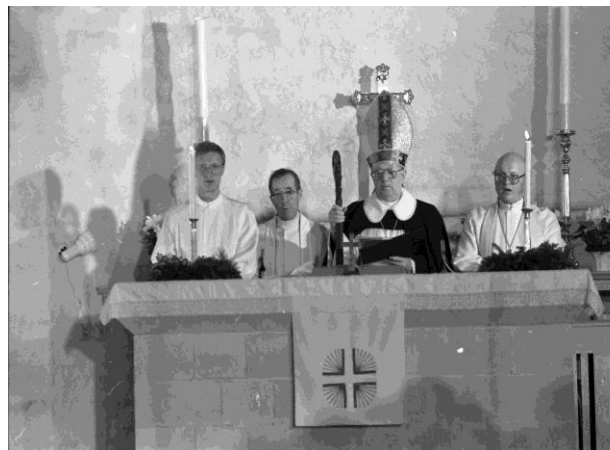
segada teleülekannet. Ta mõistis mu muret ja lubas anda sellesse oma panuse, aga kinnitas, et kui Moskva annab korraldused, siis ei ole parata. Kõik toimis siiski rahulikult.

Koguduse elu üks olulisi paiku on 35 aastat olnud toomkirik, mille kasutuslepingu allkirjastas Anton Pärnaga 3. juulil 2020. Täna Jumalat imede eest, mida olen nende aastakümnete jooksul võinud kogeda. Jumal teeb ikka imesid!

Meenutan suure rõõmu ja tänuga kõiki kaasteelisi eriti sellel aastal, kui meenutame seda, mis toimus 35 aastat tagasi. Ülevaateid toomkiriku ajaloost on eri väljaannetes avaldanud Ülla Paras, kes oli SA Haapsalu Piiskopilinnuse juhataja 2005–2013.

Elame imede maailmas ja sellest räägib ka Haapsalu toomkiriku lugu.

+Tiit Salumäe
emeritpiiskop

Haapsalu toomkiriku taaspühitsemise peapiiskop Kuno Pajula 24. detsembril 1990.

Foto: erakogu

Meenutan jõuluõhtu telejumalateenistuse ettevalmistust. Vaja oli valmistada ette teenistuse ajakava ja trükkida laululeht. Pühitsemise peapiiskop Kuno Pajula. Olin siis abipraost, kaasa teenisid pastor Oskar Björklund ning teoloogia üliõpilane ja praktikant Peeter Paenurm. Muusikalist osa kandsid koguduse laste- ja noortekoor, segakoor Heleri ja Haapsalu I keskkooli noortekoor Andres Ammas juhatusel. Organist oli Rolf Uusväli. Mulle oli üks suur probleem lennukid, mis lendasid sel ajal üle linna öösel ja päeval. Vaja oli tagada, et nad ei segaks teleülekannet. Kohtusin selleks lennuvälja juhiga ja andsin teada aja, mil lennukid ei tohiks

Emeritpiiskop Tiit Salumäe

Foto: erakogu

SIRJE KAASIKU TÖÖJUUBEL

Sel sügisel täitus Sirje Kaasikul 35 aastat teenimist meie koguduse keskel. Koorijuhi, muusikapedagoogi ja heliloojana on ta kujundanud Haapsalu linna ja koguduse muusikaelu mitme aastakümne vältel ning hoidnud elavana vaimuliku muusika traditsiooni ja ilu. Tema käe all on sirgunud ja laulnud sajad lapsed, noored ning täiskasvanud. Tema loodud muusikat on esitanud solistid, ansamblid ja koorid – meie kirikust kuni laulupeokaareni välja. Praegu juhatab ta koos Lia Salumäega Haapsalu toomkoori.

Sirje Kaasik Foto: erakogu

Armas Sirje!

***Täname Sind südamest 35 aasta eest, mil oled ustavalt, rõõmsalt ja pühendunult teeninud meie kogudust ning rikastanud meie muusikatööd. Sinu loovus ja rõõm muusikast puudutab südameid ja on jätnud kustumatu jälje kogu Haapsalu muusikaellu. Soovime Sulle rohket Jumala õnnistust, inspiratsiooni, tervist ja rõõmu iga kooriproovi ja loomingulise hetke jaoks. Aitäh, et oled meiega.
„Olgu teed sul tasased, kuhu need ka viivad. Varjaku Sind kaitseingli tiivad...”***

Tänulik Haapsalu kogudus.

SAMAD JÕULUD LONDONIS

Meie killustunud ja individualistlikus maailmas leidub siiski veel ühendavaid ja kokkukuuluvustunnet süvendavaid tegevusi ja traditsioone. Üks nendest on jõulude tähistamine. Vahet pole, kas elame Eestis, Soomes, Suurbritannias, Türgis, Venemaal, Hiinas vm – jõulud jõuavad igale poole isegi nendes maades, kus ristiusk ei ole valdav religioon.

Viimased viis aastat olen jõule ja aastavahetust tähistanud Inglismaal Londonis ja need on samasugused suured pidustused nagu Eestiski. Siiski, jõulud algavad Suurbritannias veel varem. Pubid, mis pakuvad jõulumenüüd, võivad avada broneeringud juba augustis, aga selleks on ka oma põhjus: rahvast on Londonis palju, 9 miljonit, ja kuna pühi tähistavad paljud, siis tulebki varakult koht kinni panna, kui on soov jõulupühade ajal välja einestama minna.

Inglise jõulude kõige olulisem päev on esimesel jõulupühal, aga jõululaupäev on veel tööpäev. Esimene jõulupüha on seevastu nii tähtis, et kogu riik puhkab jõulurahus, ükski buss, rong ega lennuk ei liigu ning pered kogunevad ühiselt jõululõunat sööma, ristiinimesed käivad hommikul jõulukirikus. Meile nii tuttav jõuluõhtu jumalateenistus on siinmail aga „*Seven Lessons and Carols*” (tõlkes seitse (piibli)lugemist ja jõululaulud), mis kujunes välja 19. sajandi lõpul ja on populaarne teenistus tänaseni, aga pigem kavas mõned päevad enne jõulupühi.

Inglise jõululaua on ahjukalkun, peened peekonisse rullitud vorstikesed (*pigs in blankets*), ahjukartulid ja nn hakklihapiirukad, milles küll grammigi hakkliha ei ole, vaid hoopis jõuluvürtsidega sukaad (vt <https://nami-nami.ee/retsept/9894>). Üsna sarnane on ka nn jõulupuding, mis on väga magus kuivatatud puuviljadest vormiroog. Samuti võib jõululaualt leida ahjusinki, jõhvikamoosi, mitmesuguseid pasteete, pastinaaki, rääkimata hõõgveinist. Nii mõnedki neist maitsetest on meile tuttavad, eriti just pühadeaegsed maitseained: kaneel, ingver, muskaatpähkel, tüümian, loorber, rohkem rosinaid ja magusat, ent ühisosa on ka pidulikkus ja kodus üheskoos valmistatud soe toit.

Jõulude kese on kõikjal jumalik armastus ja hoolimine, sel ajal on ka Suurbritannias rohkem heategevuskampaaniaid ja korjandusi. Soov lähedastega kohtuda, teha kingitusi, tunda rõõmu väikestest heategudest ja kaunistada ümbritsev valguse ja säraga – selle kõige allikas on meie Issanda Jeesuse Kristuse sündimine maailma, et tuua valgust pimedusse, lootust neile, kes vajavad lohutust ja piiritut rõõmu kõigile.

Meelis Süld

Suurbritannia Luterliku Kiriku õpetaja ja
Ühendkuningriigi Luterlike Kirikute Nõukogu
peasekretär

Meelis Süld

Foto: erakogu

Inglise jõulukoogikesed *Mince pies* (24 tk)

Selliseid magusa puuviljatäidisega koogikesi söövad inglased hulgaliselt jõulude ajal.

Koostisosad

Apelsini-muretainas:

250 g nisujahu

125 g võid

soola

1 apelsini mahl

Täidis:

250 g *mincemeat*-segu

Serveerimiseks tuhksuhkrut

Valmistamine

Määri muffinipanni augud hoolikalt võiga. Kasuta mini-muffinivormi (24 auguga), siis saad kõige mõnusama suurusega pirukad. Muidugi võid kasutada ka tavalist muffinivormi, ent siis reguleeri küpsetamise aega ja temperatuuri.

Pane jahu, sool ja külm tükeldatud või köögikombaini ning töötle kiiresti ühtlaseks puruks. Sega vähehaaval juurde apelsinimahl (kõike ei pruugi vaja minna), kuni tainapuru on niiske. Siis pressi tainapuru käte abil ühtlaseks tainaks, vormi lapikuks ning pane külmkappi tahenema umbes 30 minutiks.

Rulli muretainas kergelt jahusel laual õhukeseks (3–5 mm), siis lõika ümmargused kettad, mis mahuksid kenasti muffinipanni aukudesse.

Täida tainaga vooderdatud augud *mincemeat*-seguga.

Sõtku allesjäänud tainatükid ühtlaseks, siis rulli uuesti lahti ning lõika väikese piparkoogivormiga tähtedeks, südameteks vm meelepäraseks. Aseta need täidetud koogikestele.

Küpseta 220-kraadises ahjus umbes 15 minutit, kuni koogikesed on pealt kuldsed.

Võta ahjust välja, eemalda ettevaatlikult kohe vormist ning las restil jahtuda.

Sõelu peale tuhksuhkrut ja serveeri.

Idee lisada tainale apelsinimahla on Nigella Lawsoni raamatust „Nigella Christmas”.

Mincemeat-segu müüb Eestis nt Marks & Spencer (poed on Tallinnas Kristiine keskuses ning Rocca al Mare keskuses).

Inglisekeelses kultuuriruumis levinud jõlukaunistus on puuvõõriku oksake.

Foto: internetist

HAAPSALU VANIM KELL 435

1590. aastal valatud Jaani kiriku kell on Eesti töötavate kirikukellade vanusereas auväärsel kolmandal kohal. Meenutame, et meie vanim teenistuses olev kell asub Risti kirikus Harjumaal. Vanuselt teine, millel tänavu täitus 450 aastat, heliseb aga Tallinna Issandamuutmise kiriku tornis.

Nii Jaani kiriku kui ka mainitud Tallinna kella on valanud sama mees – Mattias Benninck Lübeckist (sünniaeg teadmata, suri 1608). 1560. aastal Lübecki rae kella- ja suurtükivalajaks saanud Benninck oli viljakas meister, kelle kelli on säilinud tänaseni Saksamaal, Rootsis, Taanis ja Eestis. Tema kelladest suurim kaalub umbes kolm tonni (St. Aegidien, Lübeck; valatud 1591), Jaani kiriku kella kaal on umbes 150 kg.

Haapsalu Jaani kiriku kell aastast 1590. Fotod: Juhan Kilumets

Kella pealiskiri ***SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM. MATTIAS BENNINCK ME FECIT ANNO 1590*** tähendab tõlkes ***ÕNNISTATUD OLGU ISSANDA NIMI. MINU VALMISTAS MATTIAS BENNINCK AASTAL 1590.*** Erilist tähelepanu väärib dekoor: filigraanne vaaside ja veehaldjatega friis on varaseim renessansskunsti näide meie kelladel.

Haapsalu vanimad kirikukellad:

1590 Jaani kirik, valaja Mattias Benninck Lübeckist

1688 linnuse vahitorn (toomkirik), valaja Christopher Grubbe Tallinnast

1746 (2 kella) Neeva Aleksandri kirik vanal kalmistul, valaja Johan Christian Berger Tallinnast

Juhan Kilumets

Juhan Kilumets

Foto: internetist

JALUTAJA TEEJUHT

Kristlikud märgid Haapsalu linnaruumis 12.

Rubriigi „Jalutaja teejuht” lõppakordiks olen valinud Ridala kiriku, mis on üks Eesti vanim ja minu arvates Eesti kauneim maakirik. Ridala kirik on Haapsalu linnast küll väljas, kuid administratiivselt asub juba aastaid Haapsalu linnas. Kuna Ridala kirik on väga vana, siis sissejuhatuseks jutud, mida vanarahvas kiriku kohta on teadnud rääkida ja mis on talletatud Eesti Kirjandusmuuseumis.

„Pühapäeval kiriku ees Eestis”, Alexander Heinrich Gregor von Bochmanni (1850–1930) õlimaal, 1874 (ekraanitõmmis). Maali asukoht: Kunstforum Ostdeutsche Galerie Regensburg

VANARAHVAS RÄÄKIS RIDALA KIRIKU KOHTA

- Ridala kirikus peeti vanasti palju jutlusi, mis **Vanakuradit** väga vihastas. Seal leidis ta Puisse rannast suure kivimüraka ja tahtis selle Ridala kiriku pihta visata. Kirik, mis mäe otsas asub, pakkus viskamiseks hääd märklauda. Aga et ta kauge maa tõttu ei saanud parajat hoogu võtta, lendas kivi kirikust üle, ainult torni ära viies. Sellest ajast on Ridala kirik madala torniga, kartes Vanakuradi teo uuesti kordumist. Kivi lendas veel kilomeeter maad edasi ja jäi lesima Ridala mäele. Nüüd on ta ära lõhutud kohaliku talupoja poolt ja kivi oli enne ka Vanakuradi käejälgi.
- Kord tulnud **Kalevipoeg** Saaremaalt ja läinud Haeska randa. Kuidagi saanud Kalevipoeg pahaseks, võtnud säält suure kivi, mis olnud eestlaste ohvrikivi, ja visanud selle vuhisedes minema. Kivi tabanud Ridala kiriku torni ja viinud selle puruks. Seepärast ehitati nüüd maast alates uus torn.
- Ennemuiste elanud Ridalas **vägineiu**, kelle nime rahvasuu enam ei mäleta. Neiul puudunud kõlbulik peavari. Ei muud kui otsustanud enesele eluhoone ehitada. Vägimehed asunud kõik kaugel, keegi neist ei saanud neiule appi tulla ehitama. Lihtinimesi neiu aga appi ei tahtnud; need ei oleks ehitusel suutnud midagi ära teha. Ei jää neiu muud nõu üle kui ükski täiesti oma käe peal hakata ehitama. Kõige pealt veab neiu põlles suuri kivihunikuid kokku. Kui küllalt kiva koos, veab savi, sõtkub, võtab kellu kätte, hakkab ehitama. Nurgakiviks paneb saunasuuruse kivi. Nurgakivile laob vähemaid kiva. Töötab päeva, kerkib alus jala kõrgemaks; töötab teise, teise jala. Sellegipoolest kestab aluse ehitamine kogu nädali. Teisel nädalil päris müürid käsile. Päris müürid kerkivad veel jõudsamalt kui alus müürid. Kuu möödas, ju müürid valmis. Teine kuu veel, eluhoonel lagi ja katus peal. Kolmandamal kuul läheb vägineiu ju uude elumajasse asuma. Üks küll hoone kohta natuke madal, aga

neiu ses tükis selleaegse moe järele käinud; hästi kumardades minnakse tuppa. VäGINEIU mõtleb: üks või minagi kumardada. Tulevad minust pikemad vägilased mu majasse, üks õppigu veel enam kumardama!

Kaua, kaua asunud väGINEIU oma ehitatud hoones. Viimasel ajal tulnud ristiinimesi Ridalasse. Varsti selle peale surnud väGINEIU. Natuke maad elumajast eemale maetud ta maha, pandud kahe lohuga kivimürakas hauale. Selle kivi peale hakatud pärast ohvrianda viima.

Varsti peale neiu surma tulnud mungad, võtnud väGINEIU elumaja ära, moondanud Ridala kirikuks. Et majal torn puudunud, ehitanud nad torni juurde. Meri ulatanud sel ajal veel Ridala kirikumäeni. Kartes, et laevamehed kiriku tuletorniks peavad, ei ehitanud mungad torni kiriku otsa, vaid lõune poole küljele. Lootnud, et seda viisi laevamehed kaugemal merel purjetades torni ei näe.

VäGINEIU varanduse võtnud mungad enestele. Päranduseks saadud hõbedast lasknud nad 12 apostlite kuju teha. Need hõbeapostlid, suur hõbedast Önnistegija keskel, seisnud vanasti Ridala kiriku altaril. Neiu pildi pannud mungad mälestuseks kiriku ukse kohale. Ridala mungad armastanud Haapsalus käia. Kartes, et inimesed nende sagedat linnas käimist pahaks panevad, kaevanud nad maa-aluse tee kirikust Haapsalu lossi välja. Seda teed mööda rännanud nad öösi ja päeva, mil iganes tahtmist tunnud, Haapsalusse elurõõmu maitsema. Keegi ei teadnud nende linnas käimisest.

Hiljemini sõja ajal tulnud vaenlased Läänemaad laastama. Mungad võtnud hõbekujud altariilt, viinud maa-alusele tee. Kaevanud sinna õõnsuse, varjanud nad õõnsusesse. Sõda tapnud mungad. Hõbekujud jäänudki maa-alusele tee. Seal puhkavad nad praegu veel. Keegi ei tunne ligemalt nende peidupaika.

RIDALA MAARJA MAGDALEENA KIRIK

Ridala Maarja Magdaleena kirik, mis valmis hiljemalt 13. sajandi kolmandal veerandil, on tõeline kesk- ja barokiaja kunsti varakamber. Kiriku kalmistul on unikaalseid 13.–14. sajandi kiviriste, isegi üks elupuumotiiviga trapetsikujuline hauatähis ja Lääne-Eestile omaseid ratasriste 19. sajandist. Erandlik on ka hoone välimus. Traditsiooniliselt ehitati Saare-Lääne piiskopiriigi kirikud ilma tornita. Madal **torn** lisati 1500. aasta paiku lõunaküljele, mitte peasissepääsu ette. Kuna läänesein asub kehva kandevõimega pinnasel, siis ilmselt ei tahetud sinna lisakoormust. 1782. a toestati tugevalt välja vajunud lääneseina kahe võimsa tugipiilariga.

Enne kirikusse sisenemist väärib imetlemist varagooti vormides peaportaal. Seda kroonib ehisviil ehk vimperg, mille nišis asub **vanim figuraalne kiviskulptuur Eesti keskaja kunstis**, kiriku nimipühak Maarja Magdaleena, kes hoiab käes salvinõu, meenutades seda, kuidas pesi ja võidis Kristuse jalgu. Maarja Magdaleena oli Kristuse ülestõusmise esmatunnistaja, patukahetsejate ning elu üle järelemõtlejate pühak. Kaitsepühaku valik viitab Ridala kiriku tähtsusele palverändurite marsruudil. Kirikuaias on säilinud ka massiivseid 13.–14. sajandi nn patukahetsusriste. Üks ristidest seisab kirikus ja selle juurde saavad kirikulised süüdata oma palveküünla.

Pühakoda on ühelööviline pikihoone koos sellest pisut kitsama altariruumiga. Altariruumi kaheksa roidega võlvi tipus olevale päiskivile on 15. sajandi paiku üsna primitiivselt maalitud habemik mees ja tähed SVM, mis sümboliseerivad maailma päästjat Kristust. Altariruumi seintel on **14.–15. sajandi sekotehnikas** (kuivale siledale krahvile kantud maaling) **maalingute fragmendid**. Keskajal oli kogu kiriku interjäär kaetud

13. sajandi varagooti stiilis peaportaal, mille nišis asub vanim figuraalne kiviskulptuur Eesti keskaja kunstis – kiriku nimipühak Maarja Magdaleena.
Foto: Ülla Paras, 2018

Barokne altarisein (17.saj).
Foto: Ülla Paras, 2018.

polükroomsete ehk mitmevärviliste maalingutega. Luteriusu tulekul koondus tähelepanu altarile ja jumalasõnale. Katoliiklik pühakutemaailm pidi sajanditeks kaduma krohvikihiga alla.

Kooriruumi keskel troonib **Eesti maakirikute uhkeim barokne altarisein ehk retaabel**. Tallinna tislmeister Berent Lorentzi töökojas valminud retaabli annetas kirikule 1678. aastal Heinrich von Kursell. Peenelt välja nikerdatud figuuride ja ornamentidega rikkalikult kaetud retaabli alumise osa keskel on püstlaudadele maalitud altaripilt „Püha õhtusöömaaeg“. Ühel pool altarimaali seisab käsulaudu vastu rinda suruva Moosese kuju, teisel pool Pühakirja käes hoidva Ristija Johannese kuju.

Rikkaliku dekooriga on ka Tallinnas Elert Thiele töökojas valminud **barokne kantsel**, mille külgedel on Kristuse

ja nelja evangelisti figuurid. Kantsli kinkis Christoffer von Kursell koos abikaasaga 1656. aasta paiku.

Kõige põnevam osa kiriku 17. sajandi sisustusest on 1678. aastal Fabian Ernst von Ungern-Sternbergi ja tema abikaasa (snd von Wrangel) annetatud arvatavasti Berent Lorentzi nikerdatud puust **letner ehk võresein** altari- ja koguduseruumi

vahel. Letneri traditsioon ulatub keskaega, aga Eesti luterlikes kirikutes 16. sajandil hääbus. Ainsana on see põhiosas alles Ridalas. Vahevõrele toetub suur Kolgata-grupp: keskel ristilöödud Kristus, tema kõrval Maarja ja Maarja Magdaleena, lisaks annetajate uhked vapid.

Vaade võreseinale (17. saj) ja kantslile (17. saj).
Foto: Ülla Paras, 2018.

Foto: Ülla Paras, 2018.

Vabadussõjas langenute mälestustahvel paigaldati 1928. a. Nõukogude ajal oli kinni müüritud ja selle peal asus lauluraamatu numbritahvel. Mälestustahvli all Eesti Vabariigi 10. aastapäevaks 1928. aastal Eesti valitsuselt kingituseks saadud metallpärg.

Rohket jalutamist ja avastamisrõõmu
Haapsalus!
Ülla Paras

EHTE TÄNAVA MAJA AKNAD JÕULUKS SÄRAMA

EELK Haapsalu Püha Johannese kogudus alustas 2025. aastal Haapsalu vanalinna muinsuskaitsealas, aadressil Ehte 4, asuva ajaloolise pastoraadihoone fassaadi restaureerimist. Maja tänavapoolse külje välisilme on värskest taastatud. Tööd selle hoone taastamisel aga jätkub veel mitmeks aastaks.

Peale muinsuskaitsele taotletava toetuse on kogudusel vaja leida summasid ka selle projekti omaosaluse katmiseks. Mitmed annetajad on juba oma panusega 2025. a tehtud töid toetanud.

Maja on endale saanud juba neli annetaja nimelist akent, kolm nimelist aknaruutu ja kaks nimelist välisust. Veel ootab annetajaid neli akent ja neli aknaruutu, et saaksime taastada ka majas okupatsiooniajal kinni müüritud ja nüüd taastatud teise välisukse juurde kuuluva trepikoja. See lubab kasutusele võtta maja mõlemad tänavapoolsed sissepääsud.

Ajaloolise pastoraadihoone esikülg on saanud väärrika ilme.

Kes on valmis annetama 1400 €, saab kauniks muutunud fassaadil oma nimelise akna. Kes annab 230 €, saab oma nimega aknaruudu. Annetajate nimed jäädvustatakse vastava akna sisemisele raamile kinnitatud nimetahvlil. Kes suudab teha vähemalt 50 € annetuse, kantakse toetajate nimekirja.

Annetusi saab teha sularahas koguduse kantsleis või ülekandega koguduse pangakontole: EE811010602003965006 (SEB), EE442200001120274032 (Swedbank), EELK HAAPSALU PÜHA JOHANNENE KOGUDUS. Selgituseks palume märkida vastavalt summale kas „aken” või „aknaruut” või „Ehte 4 toetaja” ning isiku/isikute (näiteks: Juhan Juurikas või Juta ja Juhan Juurikas) nimi/nimed või juriidilise isiku nimetus (näiteks: Kuusemetsa Koorekirnu OÜ), kelle nimel annetus tehakse. Kõigi annetuste kohta edastab kogudus automaatselt info Maksu- ja Tolliametile, et annetaja saaks tehtud annetusest tulumaksusoodustust. Sularahas tehtud nimeliste annetuste korral palume samal eesmärgil teatada koguduse kantsleile ka oma isikukood.

Õnnistust ja rõõmu soovides
Mart Salumäe

KUULAMISOOVITUS

Raamatuaasta detsembrikuu kuulamissoovituseks valisin Vikerraadio 27. novembri hommikuprogrammist saatelõigu, kus saatejuhid Margit Kilumets ja Sten Teppan vestlevad teoloogiadoktor Riho Saardiga tema vastilmunud raamatust „Muusika, mis aitas uskuda, hingata ja võidelda”. Saatelõiku saab kuulata lingist: <https://vikerraadio.err.ee/1609857640/vikerhommik-margit-kilumets-ja-sten-teppan/0bf36e9a32639c3daf8ab9621388fcd3>

Head kuulamist!
Mart Salumäe

*Teoloogiadoktor Riho Saard
Foto: ERR*

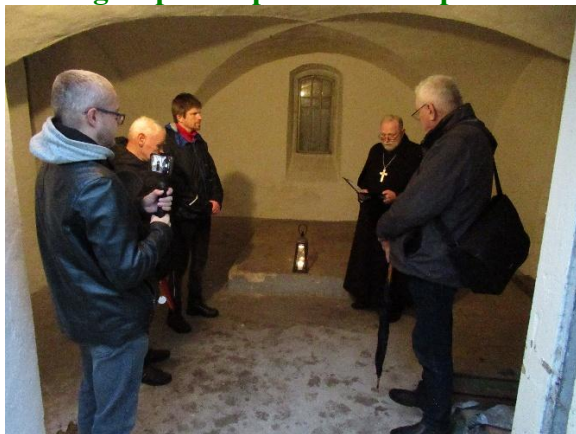
FOTOMEENUTUSI NOVEMBRIST

Novembri esimesel pühapäeval tähistasime koguduse organisti, koorijuhi ja muusikajuhi Lia Salumäe 70. sünnipäeva.

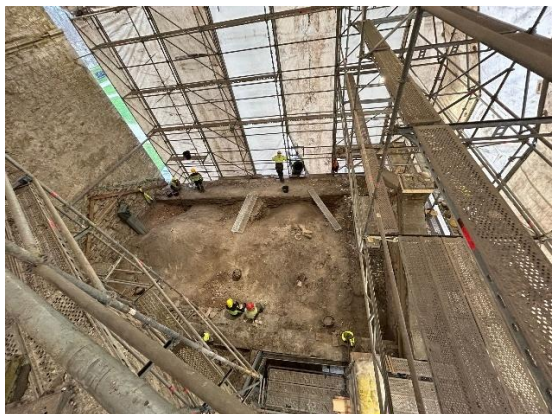
Foto: Lääne Elu

Hingedepäeval pidasime Haapsalu kalmistutel hingepalved ja süütasime küünlad.

Fotod: Heino Kahem

Algasid Haapsalu toomkiriku käärkambri ja ristimiskabeli katuste restaureerimistööd.

Fotod: Mart Salumäe

Isadepäeva perejumalateenistusel tegid lapsed muusikat, lugesid pühakirja- ja palvetekste ning olid abiks armulaua seadmisel ja jagamisel. Jumalateenistuse lõppedes nautisime Sirje ja Kalle Jätsa valmistatud võileivatorti.

Fotod: Heino Kahem

30. novembril oli toomkirikus advendikontsert koos meie sõpradega Lätist.

Haapsalu toomkirikus Riia Jeesuse kiriku koor ja projektorkester, Adazi koguduse koor "ZARI" ja Haapsalu toomkoor. Foto: Heino Kahem

FOTO POOLSAJANDI TAGANT

**14. detsembril 1975 toimus Haapsalu Jaani kirikus õpetaja Tiit Salumäe
introduktsoonijumalateenistus.**

*Introduktsoonipäeval Haapsalu Jaani kiriku altari ees.
Istuvad (vasakult): õpetaja Tiit Salumäe, peapiiskop Alfred Tooming ja assessor Erik Hiisjärvi.
Seisavad (vasakult): õpetajad Hugo Valma, Eduard Salumäe ja Ivar Jaak Salumäe.
Foto: erakogu*

SÜNNIPÄEVAD DETSEMBRIS

1. dets	Olavi Tutt	70
2. dets	Relika Aviste	
4. dets	Urmas Emmo	
5. dets	Viia Birnbaum	82
	Lea Kiis	65
6. dets	Liisa Raag	
9. dets	Kaido Kliss	
11. dets	Kairi Altoja	
12. dets	Elise Sarapuu	97
	Karin Julge	
	Hedi Laadi	
13. dets	Krista Leppiko	
	Hanna Stina Lepmets	
14. dets	Kairit Martson	
15. dets	Marge Kivi	
	Kristo Hüdsi	
16. dets	Magda Kүүnarpuu	95
17. dets	Arvi Sinisaar	83
	Luule Sinisaar	88
18. dets	Mona Kase	
19. dets	Leili Kirs	83
	Agata Grett Järvsaar	
23. dets	Liilia Šipulin	45
	Kadi Saviir	45
24. dets	Mariliis Olenko	
25. dets	Tiit Salumäe	
27. dets	Annely Bankier	
28. dets	Jüri Salumäe	
	Liina Gontmacher	
29. dets	Kristel Peikel	
	Moonika Tähtväli	
30. dets	Katrin Alliku	45
31. dets	Lehte Ilves	
	Katriin Uibopuu	

PALJU ÕNNE JA ROHKET ÕNNISTUST SÜNNIPÄEVALASTELE!

EELK HAAPSALU PÜHA JOHANNENE KOGUDUS

Kantselei 473 7166, Kooli 6, 90501 Haapsalu
Õpetaja 5346 7922
E-post haapsalu@eelk.ee
Koduleht haapsalu.eelk.ee
Facebook facebook.com/Haapsalukirik
Pangakonto EE811010602003965006 (SEB), EE442200001120274032 (Swedbank),
EELK HAAPSALU PÜHA JOHANNENE KOGUDUS
Registrikood 80210533

Koguduse kantselei avatud kolmapäeval ja reedel kell 10–14.

Kohtumine koguduse õpetajaga palume varem kokku leppida.

Koguduse infokiri Johannese Sõnumid saadetakse soovijaile e-postiga. Palume teie abi, et infokirja saaksid võimalikult paljud huvilised. Teatage soovijate e-posti aadressid koguduse kantseleisse. Ootame lugejate kaastöid, küsimusi ja ettepanekuid, millest Johannese Sõnumites lugeda soovitakse.

Toomkirik on avatud pühapäeviti kell 10–12.30. Piiskopilinnuse muuseumi kaudu saab kirikut külastada K–P kell 10–18. Koguduse külalistele on toomkirik ja **Jaani kirik** avatud ettetellimisel.

EELK tegemistest saab lugeda e-kirik.eelk.ee, eelk.ee ja www.eestikirik.ee.

TOIMETUS

Mart Salumäe	mart.salumae@eelk.ee , 5346 7922
Tiit Salumäe	tiit.salumae@eelk.ee
Kristel Engman	engmankristel@gmail.com
Lia Salumäe	salumae.lia@gmail.com
Maria Strauss	mariastrauss@gmx.de
Andra Kirna	andra@kirna.eu
Sirje Jätsa	sirjejatsa2@gmail.com
Teno Ilves	teno.ilves@gmail.com
Anne Vooremaa	annevooremaa933@gmail.com
Heli Tammik	vanakaru11@gmail.com

Koguduse häälekandja ilmub alates septembrist 2008.

Issand, Sina tead, et kõik me soovime maa peale rahu!